



De nieuwe economie van Fourastié

Auteur(s):

Hospers, G.J.

*Verbonden aan de Universiteit Twente.***Verschenen in:**

ESB, 86e jaargang, nr. 4290, pagina 42, 12 januari 2001

Rubriek:**Trefwoord(en):**

erflaters

Een halve eeuw geleden voorspelde de Franse econoom Jean Fourastié hoe de economie van nu eruit zou zien.

Veel economen en beleidsmakers hebben de eeuwwisseling aangegrepen om voorspellingen te doen over de toekomst van onze economie. Sommigen verwachten een grote invloed van de informatie- en communicatietechnologie (ict) op het economisch leven en spreken daarom zelfs van de 'nieuwe economie'. Maar welke rol ict precies in de economie van morgen zal spelen, is verre van duidelijk. Net zoals nu was het ook een halve eeuw geleden populair om vooruit te blikken in de toekomst - in die tijd de economie van het jaar 2000. Maar het verschil met nu is dat we kunnen kijken of de voorspellingen van toen zijn uitgekomen. Een van die toekomstvisies kwam van de Franse econoom Jean Fourastié (1907-1990) ¹.

Leven en werk

Na zijn studie en promotie aan de Université de Paris richtte Fourastié zich vanaf de jaren veertig op de bestudering van nationale rekeningen. De grote productiviteitsverschillen tussen landen die hem daarbij opvielen, zouden de grondslag van zijn werk vormen. In zijn eigen land had Fourastié niet alleen grote invloed als hoogleraar economie, maar ook als regeringsadviseur. Het na zijn dood opgerichte Comité Jean Fourastié (1990) zorgt ervoor dat zijn omvangrijke oeuvre in Frankrijk nog ijverig wordt bestudeerd. Fourastié schreef vrijwel alleen in het Frans, maar enkele bekende werken van hem zijn vertaald. Vreemd genoeg bestaat er van zijn belangrijkste boek, *Le grand espoir du XXe siècle*, geen Engelse vertaling. Daardoor is met name voor veel economen uit de Angelsaksische wereld Fourastié's idee van de 'nieuwe economie' onbekend gebleven.

Productie en consumptie

In *Le grand espoir du XXe siècle* (1949) presenteerde Jean Fourastié een hypothese over de economische en institutionele consequenties van de vooruitgang in de techniek ². Zijn uitgangspunt is dat technologische ontwikkeling de motor van de economische groei vormt, omdat zij zich rechtstreeks in een stijging van de arbeidsproductiviteit vertaalt. Van groot belang is nu, aldus Fourastié, dat de intensiteit van die technologische vooruitgang niet overal in de economie gelijk is maar per sector verschilt. In de primaire sector, de landbouw, is er sprake van gemiddelde technologische ontwikkeling. De secundaire tak van de economie omvat allerlei industriële werkzaamheden, waar de techniek voor aanzienlijke productiviteitsstijgingen zorgt ('het rijk der machine'). De tertiaire sector ten slotte betreft die werkzaamheden die geen of weinig deel hebben aan de technologische vooruitgang, zoals persoonlijke en zakelijke diensten, onderwijs en bestuur.

Aan de hand van deze sectorale indeling analyseert Fourastié vervolgens de ontwikkeling van productie en consumptie in de tijd. De totale productie neemt mettertijd weliswaar toe, maar door de intersectorale verschillen in technologische ontwikkeling verandert zij ook van structuur: bij een stabiele beroepsbevolking komen er steeds meer secundaire en primaire goederen bij, terwijl de tertiaire sector vrijwel gelijk blijft. Volgens Fourastié houdt de ontwikkeling van de consumptie echter geen gelijke tred met de groeiende productie. Als gevolg van productiviteitsverhogingen in de economie stijgt het inkomen van de mens zodanig dat er na verloop van tijd verzadiging van zijn behoeften aan primaire en in mindere mate secundaire goederen optreedt. Overvloed leidt tot verzadiging: de mens beschikt over meer eten en goederen (bijvoorbeeld meubels en auto's) dan hij kan opslaan of consumeren.

Deze regelmatigheid, in feite de Wet van Engel, geldt in de ogen van Fourastié echter niet voor de dienstverlening. De inkomenselasticiteit van diensten is groter dan één, sterker nog, de 'honger van de mens naar tertiair' is onstilbaar. Bij toenemende welvaart neemt de relatieve voorkeur van de consument voor diensten toe, niet alleen omdat hij er nu geld voor heeft, maar ook omdat dienstverlening hem kan helpen zijn vrije tijd te vergroten. Het gebruik en het onderhoud van primaire en secundaire producten kosten de mens vaak extra tijd, zoals eten koken en poetsen, terwijl de consumptie van tertiaire producten (uit eten gaan, een werkster inhuren) tijd bespaart.

Het Fourastié-effect

Volgens Fourastié is het deze onevenwichtigheid tussen de groeiende productie en consumptie die de economische en institutionele ontwikkeling van landen op lange termijn verklaart. De ontwikkeling van de productie- en consumptiestructuur in de economie valt niet automatisch samen. Op korte termijn vergroot de technologische vooruitgang productie en consumptie, maar op lange termijn gaat de voorkeur van de consument onder invloed van verzadigingsverschijnselen juist uit naar die activiteiten waarin nauwelijks mogelijkheden

voor technische vernieuwing voorhanden zijn. Aldus bieden de wetten van productie en consumptie de verklaring voor het optreden van intersectorale verschuivingen in de economie en de institutionele aanpassingen die daarvan het gevolg zijn.

Deze hypothese, zo benadrukte Fourastié, is mede gebaseerd op zijn bestudering van nationale rekeningen van Westerse landen. Daaruit blijkt dat economieën zich eeuwenlang in een 'arm evenwicht' bevonden: tachtig procent van de beroepsbevolking werkte in de agrarische sector, tien procent in de nijverheid en tien procent in de dienstensector. De Industriële Revolutie vormde het begin van de technologische vooruitgang. Die zorgde ervoor dat een groot deel van de beroepsbevolking vanaf 1800 geleidelijk de overstap moest maken van de primaire naar de secundaire sector. Fourastié ging ervan uit dat deze sectoren omstreeks 1950 de eerste tekenen van verzadiging zouden vertonen. Daarop zou, wanneer men de trend doortrok, een overgangperiode volgen waarin een verschuiving van de beroepsbevolking in de richting van de tertiaire sector zou optreden. Op basis van zijn theorie verwachtte Fourastié dat rond 2000 de contouren van een nieuw evenwicht waarneembaar zouden zijn. In deze 'nieuwe economie' zou slechts tien procent van de beroepsbevolking in de landbouw werkzaam zijn, nog eens tien procent in de industrie en de overige tachtig procent in de dienstverlening.

Wat is er vijftig jaar na dato van deze voorspelling uitgekomen? Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw is er in de Westerse wereld inderdaad sprake van wat Tinbergen het 'Fourastié-effect' heeft genoemd: het werkgelegenheidsaandeel van de tertiaire sector neemt voortdurend toe ten koste van primaire en secundaire activiteiten. In de periode 1980-1997 bijvoorbeeld is dit aandeel met zo'n vijftien procent gestegen ³. In sommige OESO-landen, waaronder Nederland, werkte in 1997 ruim zeventig procent van de beroepsbevolking in de dienstensector tegenover nog maar 25 procent in de industrie en vijf procent in de landbouw. Natuurlijk, deze werkgelegenheidscijfers corresponderen niet exact met het beeld dat Fourastié een halve eeuw geleden voor ogen stond. Maar de statistieken van nu geven wél aan dat hij met zijn voorspelling in de goede richting zat.

Institutionele aanpassing

Fourastié koesterde hoge verwachtingen ('grand espoir') van de nieuwe, post-industriële economie. Aan zijn verwachtingen beantwoordt de economie anno 2000 heel behoorlijk. Fourastié voorzag dat de technologische vooruitgang de levensstandaard van de mens zou vergroten en hem steeds meer werk uit handen zou nemen. Ondanks zijn materiële welvaart zou de mens nog méér wensen, vooral immateriële zaken, zoals gezondheid, cultuur en diensten waarmee hij zijn vrije tijd kan vergroten ⁴. De activiteiten die nodig zijn om dergelijke diensten voort te brengen leken Fourastié 'menselijker' en 'intellectueler' dan industriële werkzaamheden. De omschakeling van de industriële naar de tertiaire samenleving zou echter grote institutionele aanpassingen vergen. Omdat bestaande instituties zich moeilijk zouden laten veranderen, zou de maatschappij pas na een lange overgangperiode op de eisen van de diensteneconomie zijn ingesteld. Dienstverlening is 'mensenwerk': daarom moesten werknemers volgens Fourastié met name in niet-technische kennis en sociale vaardigheden (bij)-geschoold worden. Aldus had het onderwijssysteem de taak om de institutionele overgang van de industriële naar de post-industriële samenleving te begeleiden. Deze ideeën, na vijftig jaar nog steeds actueel, heeft Fourastié in *La grande métamorphose* (1961) en *Faillite de l' université* (1972) verder uitgewerkt.

Voorzag Fourastié ook de door ict gedreven 'nieuwe economie' die sommigen op dit moment voorspellen? Hoewel hij ict niet met name noemde, was Fourastié ervan overtuigd dat de mens uiteindelijk een middel zou vinden om de lage productiviteit in de tertiaire sector te doorbreken. Dat middel lijkt er nu inderdaad te zijn: dankzij ict is ook in de tertiaire sector technologische vooruitgang mogelijk geworden. Met name in de zakelijke dienstverlening, zoals handel en financiën, kunnen ict-toepassingen wellicht productiviteitsverhogend werken. Dat een dergelijke ontwikkeling al rond 2000 zou plaatsvinden, hield Fourastié nauwelijks voor mogelijk. Maar, zo vervolgde hij, "... zelfs de komst van een nieuwe vorm van technische vooruitgang zou een nieuwe en lange aanloopperiode noodzakelijk maken". En ook hierin lijkt Fourastié gelijk te krijgen. Al het optimisme van economen en beleidsmakers over de nieuwe economie ten spijt, de bevolking lijkt er nog niet warm voor te lopen. Zo is de consument nog altijd huiverig: hij koopt liever in de traditionele detailhandel dan via internet ⁵. Pas als de huidige instituties zich aan de ict-ontwikkelingen hebben aangepast, zal er werkelijk sprake zijn van de nieuwe economie waarover men het tegenwoordig heeft. Tot die tijd voldoet Fourastié's hypothese over de nieuwe economie nog prima.

¹ Voor een Franstalige biografie, met daarin onder meer een bijdrage van Tinbergen, zie C. Vimont (red.), *J. Fourastié 40 ans de recherche*, Dalloz économique, Parijs, 1978.

² Dit boek kent een Nederlandse vertaling: J. Fourastié, *Moderne techniek en economische ontwikkeling*, Het Spectrum, Utrecht, 1965.

³ Zie OESO, *The service economy*, Parijs, 2000.

⁴ Laatstgenoemde 'gemaksdiensten' winnen aan populariteit. Denk aan de kapper op het werk, de strijkservice en de hondenuitlaatdienst.

⁵ P. Boorsma, Vertrouwen op internet: aarzeling consument staat doorgroei elektronische handel in de weg, *Forum*, november 2000, blz. 10-13.